

CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA PECETILE ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

de P. I. CERNOVODEANU și N. VĂTĂMANU

Încă din perioada cînd modesta așezare, care se va transforma ulterior în orașul București datorită dezvoltării producției meșteșugărești locale¹, constituia o mică aglomerare de populație sătască, ea a trebuit să aibă o conducere. Era de sigur o conducere după modul tradițional al celor doisprezece bătrîni puși sub o căpetenie². Ridicarea acelei așezări, condiționată de creșterea producției în împrejurări prielnice de ordin economic, a atras aici în număr tot mai mare elementele producătoare, dar și pe neguțatori. Stăpînirea a instalat aici un punct de pază și a clădit o cetate. Meșteșugarilor și neguțătorilor din împrejurimile cetății³ domnia le-a cedat, după obiceiul feudal⁴, o parte din pămîntul socotit al ei (dominium eminens) pe care aceștia și-au construit dughelele (ateliere-prăvălii) și locuințele. Acesta a constituit „pazarul” semnalat la București, pentru prima oară, în 1563⁵. Pentru administrarea pazarului: adunarea chiriei datorată stăpînirii, îndeplinirea altor obligații față de domnie, organizarea interioară etc., a fost adoptată conducerea tradițională a oamenilor locului, numai că pentru denumirea conducerii s-au acceptat titulaturile folosite în Transilvania, ca și în Serbia și în alte părți, de pîrgari și județ⁶.

¹ În condițiile generale ale dezvoltării orașelor arătate de Fr. Engels, *Ori-ginea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. V, Buc., 1961, p. 166.

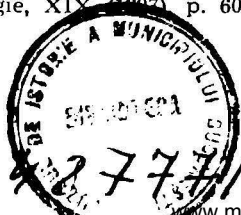
² Lia Lehr, *Organizarea orașelor din Țara Românească între 1501—1650*, în Studii, IX (1956), nr. 2—3, p. 58.

³ Asemeni tirgurilor din Serbia, lângă fortăreața centrală, cf. C. Jirecek, *La civilisation serbe*, Paris, 1920, p. 27—28. Vezi și Nicolai Todorov, По някои въпроси на балканския град през XV—XVII в (Contribuții la studierea orașului în Balcani în sec. XV—XVII) în исторически преглед, Sofia, XVIII (1962), nr. 1, p. 32—58.

⁴ H. Pirenne, *Les villes du Moyen Age*, Bruxelles, 1927, p. 67, 127, 131.

⁵ *Doc. priv. Ist. Rom.*, B, veac XVI, vol. 3, p. 177.

⁶ C. Jirecek, *Über Miletič's Kronstadter Urkunden*, în Archiv für Slavische Philologie, XIX (1907), p. 600; Idem, *La civilisation serbe...* p. 41.

Pazarul, nucleu al activității economice, avea în centrul lui într-o vreme când ideologia religioasă era atotputernică¹, o biserică². Întreaga activitate a organelor administrative ale orașului (județ și pîrgari) era patronată de biserica pazarului. Aici se făcea alegerea județului, în fiecare an, probabil primăvara pe la sf. Gheorghe, după cum se obișnuia în Moldova și în Ungaria și chiar în Țara Românească, la Cîmpulung³. Aici i se încredința județului însemnele demnității sale, care la vecinii sirbi constau dintr-un toiag⁴ (baculus iudici), catastiful orașului⁵ în care se treceau schimbările de proprietate și pecetea orașului, pînă ce județul își confecționa una nouă. Este de crezut că la București pecetea se păstra la biserica din pazar, pentru că și la Cîmpulung era ținută la Bărăție sau la mănăstirea Negru Vodă, după cum județul se alegea dintre catolici sau ortodocși⁶. De asemenea, știm că la Argeș pecetea se găzduia la mănăstire⁷, în Ungaria era dată în paza capelanului curții și în orașele ardelenene se păstra la biserică⁸. Cum la București pecetea orașului înfățișa pe Maica Domnului cu pruncul este logic să se creadă că acea biserică din pazar avea hramul Maicii Domnului⁹.

Cea mai veche pecete cunoscută a orașului București este aplicată pe un document datat din 13 mai 1563. De la această dată și pînă la 10 martie 1699, cînd s-a emis ultima carte a județului și pîrgarilor din București, cunoscută pînă astăzi, s-au scurs 136 ani și se cunosc 58 de cărți provenite de la 17 județi¹⁰ în acest interval de timp.

¹ Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filosofiei clasice germane*, ed. II, Buc., 1949, p. 38.

² *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac, XVI, vol. 3, p. 177. Este probabil că acea biserică a fost lăcașul pe care documentele din veacul al XVII-lea îl numeau al „Doamnei Marii” sau al „Doamnei Stana și Doamnei Maria”, cf. G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, Buc. 1961, p. 92. Stana pare a fi fost fiica lui Mircea Ciobanul, cf. G. D. Florescu, *Din vechiul București*, Buc., 1935, p. 5. Maria ar fi fost doamna lui Basarab cel Tânăr (1477—1482), cf. P. Ș. Năsturel, *Cetate București în veacul al XV-lea* în vol. *Materiale de istorie și muzeografie* (ed. M.I.B.), I, 1964, p. 155.

³ E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Doc. priv. ist. Rom.*, *Introducere*, II, Buc., 1956, p. 443. Alegerea se făcea primăvara, în legătură cu reînnoirea întregii naturi, corespunzînd unei tradiții străvechi. Presupunerea că județul și pîrgarii s-ar fi putut schimba în puterea iernii, la 2 februarie (întîmpinarea Domnului) pare puțin probabilă.

⁴ C. Jirecek, *La civilisation serbe*, p. 28.

⁵ Aceste catastife nu sînt menționate documentar pentru Țara Românească, dar ele au existat în Moldova și, fără îndoială, nu au putut lipsi nici la București, cf. A. Sacerdoțeanu, *Curs de arhivistică*, Buc. 1958, p. 157 și R. Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a sec. XV-lea* în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Buc. 1964, p. 48.

⁶ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 496.

⁷ *Ibidem*.

⁸ S. Jako, *Sigilografia cu referire la Transilvania pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea*, în *Doc. priv. ist. Rom.*, *Introducere*, II, p. 570.

⁹ În documentele din veacurile XIV—XV găsim deseori hramul Maicii Domnului fără referire la o anume acțiune din viața ei (3 octombrie 1385, 27 iunie 1387, 1 sept. 1391, etc.), cf. *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac XIII, XIV, XV, p. 31, 41, 45.

¹⁰ Paul I. Cernovodeanu, *Considerații privitoare la organizarea administrativă a orașului București în sec. XVI—XVII*, în *Mat. de ist. și muz.*, I, 1964, p. 162.

Dacă data ultimă este, cu cea mai mare probabilitate, imediat apropiată de încetarea activității județului și a pîrgarilor, prima dată, în schimb, nu poate constitui decît termenul de la care ni s-au păstrat cărți ale aceluiași organe administrative. Dintre cărțile care au ajuns pînă la noi, nu toate și-au păstrat sigiliul imprimat, unele desfăcîndu-se de pe hîrtie și pierzîndu-se. Pe documentele care și-au păstrat sigiliul, în număr de aproape 50, acest sigiliu apare în două tipuri¹, fiecare tip cuprinzînd trei variante în ce privește dimensiunea, inscripția, reprezentarea imaginii centrale etc.

Ne vom ocupa în considerațiile pe care intenționăm să le facem numai de imaginea religioasă centrală, neîntrînd în analiza celorlalte caracteristici, pentru care trimitem la studiile citate.

Pecetea orașului pe cartea din 9 ianuarie 1578 (7086) (Maica Domnului, bust, cu pruncul în brațe). Tipul I, varianta A.

Pecetea orașului pe cartea din 18 iulie 1628 (7137) (Maica Domnului, în întregime, pe tron, cu pruncul pe brațul drept). Tipul I, varianta B.

Astfel găsim că cea dintîi variantă a primului tip și cea mai veche, aceea care înfățișează pe Maica Domnului cu Pruncul, reprezentată numai în jumătatea superioară a corpului, s-a păstrat doar în cinci întipăriri sigilare² eşalonate între 13 mai 1563 și 28 noiembrie 1580.

A doua și a treia variantă din primul tip, care înfățișează două personaje apare în cinci întipăriri și anume pe cărțile emise la 23

¹ A. Sacerdoțeanu, *Condițiile în care a apărut sigiliul orașului București. Rîșerica centru al vieții țirgoveștilor* în „Glasul bisericii”, XXI (1962), nr. 11—13, p. 1099, socotește că toate actele judeților bucureșteni au un singur tip sigilar, hagiografic, în trei variante (Maica Domnului cu Pruncul în brațe, Întîmpinarea Domnului și Buna Vestire).

² E. Virtosu, *op. cit.* p. 498. În plus autorul mai citează o carte emisă de județul Vîlcan la 14 februarie 1590 cu sigiliul căzut. Putem adăuga, în aceleași condiții, cărțile date de Baciul județ la 6 februarie 1587, de Stan județul la 5 mai 1589, cf. *Doc. priv. ist. Rom.*, B., veac XVI, vol. 5, p. 294—295, p. 411.

aprilie 1619, la 18 iulie 1628 (varianta a doua), una, fără zi și lună, din 1631—1632¹ apoi la 23 decembrie 1631 și 20 mai 1634 (varianta a treia).

Asupra interpretării acestor două personaje există discordanță datorită faptului că imaginea este defectuoasă, neclară, ca urmare a execuției rudimentare a peceteii. Cel dintâi care s-a pronunțat asupra acesteia întipăririi a fost B. P. Hașdeu în ședința Academiei Române de la 15 mai 1887², în legătură cu studierea problemei sigiliului municipal. Hașdeu arată că pe 12 acte ale orașului dintre 1570—1670 sigiliul s-a schimbat de trei ori și „tipul intermediar are două figuri a căror previzare e cam dificilă : s-ar putea însă bănuir că este Sf. Constantin și Elena“. C. Ionescu-Gion, în capitolul despre cîrmuirea orașului din remarcabila sa monografie, redă „reconstituită“ în desen pecetea din 1628³, fără să o spună însă ; imaginea arată clar pe Maica Domnului cu Pruncul, dar nu e autentică. În pecetea din 1631—1632 el vede că „Pecetea orașului este tot Maica Domnului cu Isus în brațe“⁴. I. Ionașcu descriind cartea lui Gheorghe județul din 1631—1632 spune : „În centru două figuri rudimentar stilizate, avînd în dreapta soarele, în stînga crai nou“⁵.

La rîndul său E. Vîrtosu crede că imaginile de pe documentele din 1619 și 1628 ar reprezenta scena Întîmpinării Domnului, iar cea de pe documentul din 1631—1632. scena Bunei Vestiri⁶.

Deosebiri de interpretare se explică, am spus, prin execuția foarte neîndemînată, grosolană, a tuturor celor două variante în discuție. În realitate însă este vorba numai de reprezentarea Maicii cu Pruncul în brațe, în ambele variante, cu deosebirea doar că în loc să fie reprezentată parțial, bust, este redată în întregime, așezată pe tron și ținînd pruncul pe brațul drept în întipăririle din 1619 și 1628 și pe brațul stîng în cel din 1631—1632.

Însfîșit, cel de al doilea tip înfățișează scena Bunei Vestiri și apare în mai multe variante, pe documentele dintre 14 octombrie 1653 și 17 iulie 1698⁷.

¹ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 498 și urm. În afara cărții județului Ianiu din 17 iulie 1624, cu pecetea căzută, deci inutilizabilă, citată de autor, mai adăugăm cartea județului Ianiu de la 17 iulie 1625 (Arh. Șt. Buc., *M-rea Nucet*, XV/3), a lui Dumitru județ de la 15 mai 1626 (Acad. R.P.R., LXXIV/4) și a lui Vladul județ din 8 dec. 1626 (Ibidem, CCCC/2).

² Analele Academiei Române, s. II, t. X (1887—1888), p. 4.

³ G. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899, p. 725.

⁴ *Ibidem*, p. 728.

⁵ I. Ionașcu, *Unde a fost satul Cîrstienești*, în „*Revista istorică română*“, XIV (1944), fasc. 1, p. 51.

⁶ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 498 și urm.

⁷ În spiritul prezentului studiu nu găsim necesară comentarea tuturor cărților care poartă sigiliile de acest tip. Ne-am mărginit numai să le semnalăm în anexă.

În ce privește modificările sigiliului dinăuntrul fiecărui tip, prima variantă din tipul întâi (Maica Domnului îndurătoare) apare între 1563 și 1590, adică în 27 de ani, în care timp s-au perindat cel puțin 3 județi, adică atîția cîți cunoaștem¹. S-ar putea admite deci că fiecare județ își făcea propriul lui sigiliu pentru vremea cît reprezenta orașul. În caz de realegere el își păstra, bineînțeles, sigiliul. Astfel Stan județul aplică sigiliul lui pe cărțile emise la 26 mai 1577, la 9 ianuarie 1578 și 5 iulie 1578, ceea ce înseamnă că fusese reales, mandatul unui județ avînd o durată de un an².

Înăuntrul celei de a doua și a treia variante ale primului tip (Maica Domnului cu pruncul pe tron) cunoaștem patru întipăriri, cu diferențe de diametru³. Varianta a treia (Maica Domnului pe tron cu pruncul pe brațul stîng), apare pe o carte din 1631—1632, apoi la 23 decembrie

Pecetea orașului pe cartea din 1631—1632 (7140) (Maica Domnului, în întregime, pe tron, cu pruncul pe brațul stîng). Tipul I, varianta C.

Pecetea orașului pe cartea din 18 iunie 1665 (7173) (Buna Vestire). Tipul II, varianta A.

1631 și 20 mai 1634 este folosită de doi județi, Gherghe, în 1631—1632, și Dumitru în 1631 și peste doi ani și jumătate, în 1634. Este vădit că aici Dumitru a folosit pecetea lui Gherghe; dar Gherghe în 1631—1632 nu mai folosea pecetea predecesorului său Vlad, din 1628⁴ în care figura cea de a doua variantă a primului tip (Maica Domnului pe tron cu pruncul pe brațul drept).

În tipul al treilea (Buna Vestire) lucrurile sînt și mai clare; județul Gherghina cu cei 12 pîrgari își fac o pecete proprie și chiar pun să se scrie pe ea „Gherghina județul cu 12 pîrgari: leaț 7152 (1643—1644)“.

¹ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 498.

² *Ibidem*, p. 441; C. Jirecek, *La civilisation serbe*, Paris, 1920, p. 27—28.

³ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 499.

⁴ *Ibidem*, p. 499.

El folosește pecetea pînă în 1666, Gherghina fiind reales de mai multe ori în acești 12 ani.

Prin urmare după cele arătate reiese că județul și pîrgarii își confecționau pecete proprie pentru durata mandatului lor. Ei urmau astfel exemplul domnilor¹. Dar la ieșirea din funcție pecetea nu se distrugea, deoarece o găsim uneori folosită și de succesori. Nu știm însă ce se întîmpla cu pecetea la moartea județului.

Să vedem acum care poate fi semnificația schimbării tipului de pecete? Reamintim că tipul cel mai vechi, cu Maica Domnului îndurătoare, apare pe documentele orășenești dintre 1563 și 1580, dar că incontestabil va fi fost și pe cele anterioare primei date, 1563, după cum trebuie să fi apărut și pe documentele posterioare anului 1580. În orice caz însă, între 1580 și 1619, cînd apare cea de a doua variantă, s-a petrecut ceva care a determinat schimbarea imaginii centrale de pe pecete. Obişnuit pecețile orășenești își păstrau, în ciuda reînnoirii lor, același tip. Exemplul sigiliilor fostelor capitale Tîrgoviște și Argeș² este edificator. Nu mai vorbim de sigiliul Cîmpulungului care se pare că s-a păstrat același, neschimbat, cel puțin din secolul XVI și pînă la mijlocul secolului XIX, dar care trebuie să fi apărut și pe documente anterioare. Pecetea Bucureștilor, aparținînd primului tip, cu Maica Domnului îndurătoare, avea un caracter arhaic, vădit prin comparația cu pecetea Tîrgoviștei care purta imaginea Maicii Domnului rugătoare, înfățișată la fel, parțial, (bust) și care data din vremea lui Neagoe Basarab (1512—1521), fiind însă pusă în legătură cu un hram de mănăstire catolică din veacul al XIV-lea³. Acest tip arhaic de reprezentare este înlocuit cu unul diferit, înfățișînd personajele religioase în întregime și șezînd pe tron. Noi punem în legătură această schimbare cu catastrofa suferită de București, prin incendierea sa de către oștile lui Sinan Pașa, în 1595, dezastru care a fost completat apoi de invazia tătarilor. Se știe că atunci a fost prefăcut în scrum tot orașul și este lesne de închipuit cum pazarul a constituit obiectivul preferat al jafurilor, fiindcă acolo se acumulau bogățiile. Arzînd pazarul, a ars și biserica, cu pecetea și catastiful organelor administrative orășenești.

Bucureștii au ajuns, pentru o bună bucată de vreme, de nelocuit după această catastrofă. Domnia s-a mutat la Tîrgoviște. În orașul pîrjolit comerțul era aproape inexistent, tranzacțiile imobiliare nu sînt amintite de documente. Dar încetul cu încetul, orașul a început să se ridice din cenușă. În primul rînd s-au refăcut uşoarele construcții de lemn, casele, atelierele, prăvăliile. Au reapărut, bineînțeles, și bisericile. Edificiile religioase de zid s-au refăcut mai anevoie: mănăstirea Stelea s-a reconstruit abia în zilele lui Alexandru Iliăș (1627—1629) după 30 de ani⁴. Biserica „din pazar“, a doamnei Maria și a doamnei Stana nu

¹ *Ibidem*, p. 385—387.

² E. Virtosu, *op. cit.*, p. 489.

³ *Ibidem*, p. 494.

⁴ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., 1961, p. 312.

s-a mai ridicat niciodată. S-a afirmat că acea biserică s-ar fi găsit pe locul unde a existat o bisericuță a pușcării, la Piața de Flori, numită Sf. Antonie și distrusă de incendiul cel mare din 1847¹. Dar cercetările arheologice din primăvara anului 1962 au infirmat această părere. Așezarea vechii biserici de dinainte de 1595 trebuie să fi fost în apropiere, dar nu acolo. Era în apropiere pentru că hrisovul lui Matei Basarab din 11 iunie 1634² arată că locul ei mergea „pînă în ziditura curții“. Nu era însă la uliță deoarece hrisovul lui Alexandru Iliș din 20 august 1629³ ca și al lui Matei Basarab, amintit mai sus, spune că acelui loc al bisericii i s-a adus o altă porțiune de teren „loc de prăvălii despre uliță“ și anume „din locul Neagului pînă în răspîntie“. Este de la sine înțeles că preoții bisericii domnești căpătînd acel loc l-au valorificat dîndu-l meșteșugarilor și neguțătorilor cu chirie ca să-și facă pe el ateliere și prăvălii. Deci nu pe acel loc, pe care fusese biserica doamnei Stana și doamnei Maria avea să se ridice în 1735 noua bisericuță a pușcării, Sf. Antonie. Avem credința că temeliele vechii biserici din secolul XVI trebuie să căuteze mai spre nord-est în direcția Bărăției. Locul bisericii nu era la „Podul Răspîntiei“ deci pe traseul viitoarei Căi a Moșilor, ci mai către curtea domnească.

În cei dintii ani de după dezastru, puținele cărți orășenești pe care le emitea județul cu pîrgarii nici nu se mai dădeau din capitala arsă, ci din Tîrgoviște. Astfel este cartea lui Dumitru județ cu 12 pîrgari prin care se întărește la 9 iulie 1605 (7113), marei vornicese Chiajna, stăpînirea unui loc care fusese al lui Antonie șelarul și în care apar ca martori un Radul clisierul și un popa Costandin, despre care n-am putea spune sigur că erau bucureșteni, deși un Miho Cotroceanul pare a fi. Actul este întocmit de un Gheorghe grămătic, la Tîrgoviște⁴. Din păcate pecetea de pe original este căzută așa că sîntem lipsiți de un element foarte important de apreciere a felului cum activau organele administrative în acest timp.

S-ar fi putut însă foarte bine ca Radul clisierul să fi fost de la biserica domnească din curtea bucureșteană. Un document emanat de la același județ Dumitru cu pîrgarii și datat după 23 aprilie 1619 vorbește despre o proprietate a vîlădichii Pafomie, care fusese ucis de tătari (în 1596) și mîncat de cîini⁵. Apăreau ca martori alt clisiarh Dragul, o serie de șapte popi și patru județi care cunoșteau faptele și deci se perindaseră între 1596 și 1619; fără îndoială că în acești 23 de ani unii fuseseră în mai multe rînduri județi, iar alții, între timp, muriseră. Supraviețuitorii sînt : Seman, Lupul, Dumitru, Gheorghe.

Ridicîndu-se orașul din ruine, înfiripîndu-se din nou viața socială și economică, organele administrative, județul și pîrgarii, trebuiau să-și continue și ei activitatea. Se va mai fi reconstruit o biserică în pazar? După cele ce s-au petrecut ulterior avem motive să credem că nu. Dar

¹ I. Ionașcu și colab., *Bucureștii de odinioară*, Buc., 1959 : Dinu V. Rosetti, *Curtea Veche*, p. 155.

² G. Potra, *op. cit.*, p. 92.

³ *Ibidem*, p. 88.

⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac XVII, vol. 1, p. 179.

⁵ *Ibidem*, vol. 3, p. 352—353.

chiar fără de o biserică a lor, județul și pîrgarii au păstrat amintirea vechiului patronaj : Maica Domnului. Meșteșugarii prea puțin îndemînatîci au săpat, cum s-au priceput, cele două variante ale primului tip înfățișînd de astădată pe Maica cu Pruncul în brațe nu după tipul cel vechi, pierdut, ci așa cum se vedea pe zidurile bisericii, așezată pe tron și cu copilul în brațe.

Dacă examinăm lista martorilor care apar în cărțile emise de județ și pîrgari între 1563 și 1594, în numărul cărora se cuprind cele cinci cărți cu sigiliul reprezentînd pe Maica Domnului îndurătoarea și, în plus, patru cărți cu pecetea căzută și o copie, aflăm o serie de popi. În aceste zece cărți ¹ apare de nouă ori, în fruntea martorilor, popa Bratul numit uneori și „cel bătrîn“. Alți popi nu apar decît de 2 sau 3 ori. Socotim aceasta ca o indicație că popa Bratul era slujitorul bisericii din pazar. A doua constatare este că în cărțile semnate ca martor de popa Bratul nu apare niciodată și eclesiarhul bisericii domnești, fapt care credem că indică în mod categoric autonomia bisericii din pazar față de cea din curtea domnească și implicit autonomia organelor administrative orășenești ² față de autoritățile militaro-civile din curtea domnească ³. Acestei constatări documentare credem că nu i se poate opune obiecția absenței eclesiarhilor la biserica domnească, în epoca aceasta. Cel de al șaselea document din seria susmenționată, și anume cartea județului Baciul din 1587 este o carte semnată și de eclesiarhul Neagu. Pe de altă parte, în alte ordine de idei, această carte a județului Baciul, document unic sub aspectul amintit, mai este important și din alte motive. Cartea aceasta care întărește mănăstirii Sf. Troiță stăpînirea asupra unei proprietăți din oraș este semnată, ca martori, de „toți popii din oraș“ și de o serie de oameni buni. Dar, lucru surprinzător, între acești „toți popii din oraș“ nu-l găsim pe Bratul, care totuși era încă în viață, pentru că apare ca martor și în cărți orășenești posterioare anului 1587 ⁴. S-ar putea crede că între „popii din oraș“ nu figura și cel (sau cei) de la biserica din pazar, avînd în vedere deosebirea ce se face în cartea lui Necula al lui Bobanea, din 13 mai 1563, între martorii din oraș și cei din pazar. Însă popa Bratul locuia „în oraș“ așa cum arată limpede aceiași carte a județului Necula al lui Bobanea. Așadar, popă la biserica din pazar, cu locuința în oraș, Bratul nu este menționat între

¹ Cartea din 13 mai 1563 (7071), a județului Necula al lui Bobanea, *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. 3, p. 177. Cartea din 26 mai 1577 (7185), județ Stan, *ibidem*, vol. 4, p. 274. Cartea din 9 ian. 1578 (7086), județ Stan, *ibidem*, p. 304. Cartea din 5 iulie 1578 (7086), județ Stan, *ibidem*, p. 324. Cartea din 28 noemb. 1580 (7089), județ Caloian, *ibidem*, p. 493—494. Cartea din 6 febr. 1587 (7095), județ Baciul, *ibidem*, vol. 5, p. 294. Cartea din 30 mai 1589 (7097), județ Stan, *ibidem*, p. 411. Cartea din 15 febr. 1590 (7098), județ Vilcan, *ibidem*, p. 430. Cartea din 14 april 1590 (7098), județ Vilcan, *ibidem*, p. 439. Cartea din 2 febr. 1594 (7102), județ Semaș, *ibidem*, vol. 6, p. 113.

² Bineînțeles că nu ne gîndim la o autonomie absolută, ci numai într-un oarecare grad, așa cum a demonstrat Lia Lehr, *Organizarea orașelor din Țara Românească între anii 1501—1650*, p. 18.

³ Niciodată grămăticul scriitor al cărților județului, nu este același cu grămăticul scriitor al actelor domnești.

⁴ Vezi, supra, cartea județului Vilcan din 14 aprilie 1590.

„toți popii din oraș“. Însă dintre acești „popi din oraș“ mai lipsesc încă doi și anume popa Matei¹ și popa Comino². Pecetea cărții județului Baciul, care ar fi putut să ne ajute să dezlegăm această enigmă, lipsește. Existența ei ne-ar fi lămurit pentru că s-ar fi putut ca în acest unic caz pecetea să nu fi fost a orașului, ci a mănăstirii în cauză. Ne dă dreptul să facem o atare supoziție un precedent, din Moldova. Acolo, în unele cazuri, cărțile întocmite în târgurile reședințe de episcopii, se redactau în cancelaria episcopului, se semnav de episcop și de preoți, iar județul și pîrgarii dădeau numai legiuita întărire. Însăși pecetea tîrgului putea lipsi fiind înlocuită cu a episcopiei³. Ar fi posibil ca și în cazul de față lucrurile să se fi petrecut la fel: cartea să se fi scris la mănăstire, unde au semnat-o un număr de preoți numiți abuziv „toți popii din oraș“ în frunte cu Neagul eclesiarhul. Pecetea căzută putea fi a orașului, dar date fiind cele arătate mai sus, putea fi și a mănăstirii Sf. Troiță.

**Pecetea orașului pe cartea din 12 iunie 1668 (7176) (Buna Vestire).
Tipul II, varianta B.**

**Pecetea orașului pe cartea din 17 iulie 1698 (7206) (Buna Vestire).
Tipul II, varianta C.**

Făcînd abstracție de această unică dar interesantă excepție, cărțile organelor administrative ale orașului demonstrează o anume autonomie, incompletă însă, a județului cu pîrgarii față de autoritățile domnești, opunînd orașul cu pazarul de o parte, curții domnești pe de alta, în ciuda imediatei lor vecinătăți. Neamestecul unora cu ceilalți este expli-

¹ P. I. Cernovodeanu și N. Vătămănuș, *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor; Ostrovul Dimboviței* (sec. XVI-XVII), în „Studii“, XII (1959), nr. 6, p. 115.

² Enoria popii Comino este amintită la 18 noiembrie 1590, cf. *Doc. priv. ist. Rom.*, B. veac. XVI, vol. 5, p. 476.

³ N. Grigoraș, *Dregătorii tîrgurilor moldovenești și atribuțiile lor pînă la Regulamentul Organic*, Iași, 1942, p. 31.

cabil dacă evocăm împrejurările epocii. Sint, astfel, binecunoscute conflictele dintre Mircea Ciobanul și boieri, execuțiile sângeroase petrecute în cuprinsul curții domnești. În veacul al XVI-lea curtea era de fapt o cetate întărită, în care accesul era permis numai în anumite condiții. Letopisețul vorbește precis de „cetate, în București“ unde Mircea Ciobanul a atras pe boieri, pe episcopi și pe egumeni ca să-i omoare¹. La fel, spune despre „Ionașco vodă“ care a trimis pe Vintilă vodă „cu mulți lotri“ de au intrat în „cetatea din București“². În acest castei întărit în care domnul trăia izolat și bine păzit de teama vreunui atac prin surprindere din partea boierilor sau a unei răscoale populare, nu vedem cum ar fi putut pătrunde alaiul împricinaților cu județul și cu pîrgarii în frunte, cu toți martorii și neamurile după ei, ca să ajungă la biserica curții, unde să-și încheie actele de vânzare-cumpărare, să dezbăta complicate probleme de hotărnicii, să impună și să perceapă dări!

În curind însă orașul va suferi, în 1595, cel mai mare dezastru din istoria sa de pînă atunci. În fața cumplitei nenorociri multe s-au schimbat. Deosebiri s-au netezit, iar lipsa domniei și autorităților din așezarea pustiită i-a apropiat pe supraviețuitori. Drumul către biserica curții era, la propriu și la figurat, deschis. Este cunoscut că această biserică de zid rezistase pîrjolului. Orașenii s-au apropiat de preoții curții. Documente din vremea aceasta nu ni s-au păstrat. De-abia după zece ani au început lucrările de refacere a curții domnești. În 1604, după relatările lui Szamosközy,³ vreo 6000 de oameni lucrau la împrejmuirea cu piatră a „cetății“, prin care trebuie să înțelegem însă curtea, locul cel mai bine întărit din oraș. Dar noua invazie, a lui Gabriel Báthory, din iarna anului 1611 arse și strică din nou ce se lucrase⁴. Trebui ca să mai treacă ani pînă ce în domnia lui Radu Mihnea (1611—1616 ; 1620—1623) orașul să se refacă mai temeinic. Și cu toate acestea, călătorul Strassburg⁵ găsi în 1632, deci după 37 de ani de la dezastru, curtea domnească din București încă în stare de păragină.

În vremea aceasta, după ridicarea orașului din cenușă și pînă dincolo de 20 mai 1634⁶ pecetea orașului înfățișează pe Maica Domnului cu Pruncul în brațe, pe tron. Era o perioadă intermediară de apropiere a județului și pîrgarilor de biserica domnească din curte, dovedită prin apariția, de astă dată, regulată a eclesiarhului popa Borcea în actele

¹ *Istoria Țării Românești, 1290—1690, Letopisețul Cantacuzinesc*, Buc., 1690, p. 50.

² *Ibidem*, p. 52.

³ Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români, 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 184.

⁴ N. Iorga, *Manuscrise din biblioteci streine relative la istoria românilor. (Poemul lui Matei al Mirelor)*, în *Analele Acad. Rom.*, seria II, sect. ist., XX (1897—8) p. 45—48.

⁵ Paul Strassburg, *Relatio de Byzantino itinere...* în „*Arhiva pt. filologie și Istorie*“, Blaj, 1867, nr. 1, p. 14.

⁶ E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 490.

încheiate de organele administrative ale oraşului¹. În cinci cărţi cite se cunosc între 23 aprilie 1619 şi 20 mai 1634, eclesiarhul popa Borcea apare neschimbat în vreme ce se schimbă de opt ori judeţul !

În curînd pieri şi ultima amintire a trecutului : imaginea Maicii cu Pruncul de pe pecete ; ea fu înlocuită cu scena Bunei Vestiri care apărură, însoţită de numele şi data intrării în funcţiune a noului judeţ „Gherghina judeţul cu 12 pîrgari, leat 7152 (1643—1644)”². Schimbarea fusese lesne de adoptat deoarece noua imagine evoca tot pe Maica Domnului, vechea patroană a oraşului.

Aici la biserica din curtea domnească, judeţul şi pîrgarii îşi aflau un patronaj de mare prestigiu ; dar, trebuie să adăugăm, nu şi unul de mai mare autoritate. Cîtă vreme administraţia oraşenească rămăsese în pazar, în mijlocul meşteşugărimii şi negustorimii păstrătoare a vechilor privilegii, ea se bucurase de oarecare autonomie. Nu era, aşa cum am arătat mai sus o autonomie deplină în sensul aceleia de care se bucurau bunăoară comunele italiene sau cele din Țările de Jos ; era numai un anumit grad de autonomie³. Dar părăsind pazarul şi adăpostindu-se în curte, administraţia oraşenească apărea, fără să bănuie, în subordine. Autoritatea domnească era prea mare şi exclusivistă pentru ca să îngăduie vreun semn de independenţă, oricît de neînsemnat, în propria curte. Cu judeţul şi pîrgarii aflaţi la un loc cu pîrcălabul curţii, era vădit că una din părţi trebuia să dispară. Şi mersul lucrurilor. Întărirea tot mai accentuată a puterii domneşti, oprimarea continuă a claselor producătoare printr-o fiscalitate mereu sporită, depozitarea tirgoaveşilor de terenurile lor, în favoarea marilor feudali, a decis de soarta acestui ultim obstacol, ajuns acum mai mult formal decît efectiv, în calea unei exploatare din ce în ce mai strînse. O dată cu începutul secolului al XVIII-lea a dispărut şi instituţia judeţului şi pîrgarilor din Bucureşti.

PECETILE ORAŞULUI BUCUREŞTI

I. A. Maica Domnului (bust) cu pruncul în braţe.

13 mai 1563 (7071) (A.S.B., S.I. nr. 722) — sigiliu în ceară, sfărîmat şi căzut.

20 mai 1571 (7079) (A.S.B., S.I. nr. 888) — idem.

26 mai 1577 (7085) (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/241) — sigiliu în ceară (întreg).

9 ianuarie 1578 (7086) (A.S.B., S.I. nr. 1053) — idem.

5 iulie 1578 (7086) (A.S.B., S.I. nr. 1073) — idem.

28 noiembrie 1580 (7089) (A.S.B., S.I. nr. 1167) — sigiliu în ceară, deteriorat.

6 februarie 1587 (7095) (A.S.B., S.I. nr. 1344) — sigiliu în ceară, sfărîmat şi căzut.

30 mai 1589 (7097) (Acad. R.P.R., CXL/96) — idem.

¹ Cartea din 23 aprilie 1619 (7127) a lui Dumitru judeţ, *Doc. priv. ist. Rom.*, B., veac XVII, vol. 3, p. 532. Doc. 29 aprilie 1626 (7134) Alexandru vodă Iliăş, Arh. St. Buc., *M-rea Radu vodă*, IV/30 Cartea 15 mai 1626 (7134), Dumitru judeţ, Acad. R.P.R., LXXIV/4. Cartea 8 dec. 1628 (7137) Vladul judeţ, Acad. R.P.R., CCCC/2. Cartea 20 mai 1634 (7142), Dumitru judeţ, Arh. St. Buc., *Morea Cîmpului* LXIII/12.

² E. Virtosu, *op. cit.*, p. 499.

³ B. P. Haşdeu, „Arhiva istorică a României”, I, (1864), partea I, p. VII—VIII: „Cel puţin în sec. XV, municipalitatea era autonomă : voind a căpăta de la ea vreun lucru, guvernul nu porunca ci intra la generală tocmeală”.

15 februarie 1590 (7098) (A.S.B., S.I. nr. 1423) — idem.

14 aprilie 1590 (7098) (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/242) — idem.

I. B. *Maica Domnului (în întregime, pe tron) cu pruncul pe brațul drept.*

23 aprilie 1619 (7127) (A.S.B., *Radu vodă*, X/6) — sigiliu în ceară.

17 iulie 1624 (7132) (A.S.B., *Radu vodă*, XXXIV/10) — sigiliu în ceară sfărâmat și căzut.

17 iulie 1625 (7133) (A.S.B., *Nucet*, XV/3) — idem.

15 mai 1626 (7134) (Acad. R.P.R., LXXIV/4) — idem.

18 iulie 1628 (7137) (A.S.B., *Mitropolia Buc.*, CCLVII/1), sigiliu în ceară.

8 decembrie 1628 (7137) (Acad. R.P.R., CCCC/2) — sigiliu în ceară, sfărâmat și căzut.

I. C. *Maica Domnului (în întregime, pe tron) cu pruncul pe brațul stâng.*

23 decembrie 1631 (7140) (A.S.B., *Plumbuița*, X/1) — sigiliu în fum.

1631—1632 (7140) (A.S.B., „*Stavropoleos*, XII/5) — idem.

20 mai 1634 (7142) (A.S.B., *Cîmpulung*, LXIII/12) — idem.

II. A. *Buna Vestire (în dreapta arhanghelul Gabriel, în stînga Fecioara Maria).*

14 octombrie 1653 (7162) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/8) — sigiliu în fum, purtînd leatul 7152 (1643—1644).

6 noiembrie 1657 (7166) (Acad. R.P.R., XX/91) — idem.

30 martie 1661 (7169) (A.S.B., *Radu vodă*, XXXIV/25) — idem.

27 aprilie 1664 (7172) (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/247) — idem.

24 mai 1665 (7173) (Acad. R.P.R., CXC VII/85) — idem.

18 iunie 1665 (7173) (M.I.B., nr. inv. 49.148) — idem.

26 februarie 1666 (7174) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/13) — idem.

27 februarie 1666 (7174) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/14) — sigiliu în ceară.

12 decembrie 1666 (7175) (A.S.B., *Sf. Ioan cel Mare*, XII/2) — sigiliu în fum.

II. B. *Buna Vestire (în dreapta arhanghelul Gabriel cu o floare, în stînga Fecioara ; dalaș de leșpezi).*

15 martie 1667 (7175) (A.S.B., *Mitropolia Buc.*, CDXCIV/1) — sigiliu în fum.

2 iulie 1667 (7175) (A.S.B., *Bradul, Hanu Greci, Codreni*, LIV/6) — idem.

25 august 1667 (7175) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/18) — idem.

12 iunie 1668 (7176) (A.S.B., *Radu vodă*, XXIII/14) — idem.

15 iunie 1669 (7177) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/20) — idem.

15 iunie 1669 (7177) (A.S.B., *Donății*, XXX/18) — idem.

18 iunie 1669 (7177) (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/250) — idem.

1 august 1669 (7177) (Acad. R.P.R., XLIV/139) — idem.

8 mai 1670 (7178) (A.S.B., *Stavropoleos*, XIV/1) — idem.

15 mai 1670 (7178) (A.S.B., *Radu vodă*, XXIII/16) — idem.

30 mai 1670 (7178) (A.S.B., *Radu vodă*, XXXIV/29) — idem.

8 iulie 1670 (7178) (M.I.B., foto nr. inv. 70.969) — idem.

20 noiembrie 1670 (7179) (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/253) — idem.

27 ianuarie 1672 (7180) (A.S.B., *Cotroceni*, XXV/23) — idem.

14 mai 1673 (7181) (Acad. R.P.R., CXC VIII/75) — idem.

16 mai 1675 (7183) (A.S.B., *Achiziții noi*, LXXXVII/3) — idem.

15 februarie 1677 (7185) (A.S.B., *Sf. Ioan cel Mare*, XII/7) — idem.

11 octombrie 1693 (7202) (M.I.B., nr. inv. 37.352) — idem.

II. C. *Buna Vestire (în dreapta arhanghelul Gabriel cu o sulică, în stînga sf. Fecioara ; dalaș romboidal).*

29 martie 1698 (7206) (Arh. Sf. Pop. Grivița Roșie, inventarul 9, docum. 4) — sigiliu în fum.

17 iulie 1698 (7206) (A.S.B., *Radu vodă*, XXIII/36) — idem.